

Henčová, K. – Javorská, A. – Štáhel, R. – Špirko, D.:
Kapitoly z dejín environmentálneho myslenia

Nitra, FF UKF v Nitre 2017, 114 s.

Spôsob života a myslenia ľudstva v našich dejinách vyvrcholil do situácie, ktorú v súčasnosti signalizuje problém environmentálnej krízy. Napriek tomu, že sa tento problém dnes ukazuje stále viac aktuálny vďaka jeho neúprosnej naliehavosti, sme svedkami mnohých biofilných a romantizujúcich tendencií, ktoré problém environmentálnej krízy do určitej miery vyprázdňujú. Dôsledkom týchto tendencií je fakt, že ľudstvo neupriamuje pozornosť predovšetkým na identifikáciu príčin, ktoré by sprístupnili realizáciu konkrétnych krokov na riešenie tak naliehavého problému akým je environmentálna kríza. Z filozofického hľadiska je hlavným motivačným rámcom v zmysle prístupu k danej problematike kľúčová práve identifikácia ako hľadanie príčin.

Kolektívna monografia *„Kapitoly z dejín environmentálneho myslenia“*, ktorej autormi sú pracovníci Katedry filozofie, upriamuje pozornosť predovšetkým na túto stránku prístupu k problému z hľadiska filozofie. Monografia je konzistentným spôsobom rozdelená do štyroch kapitol. Katarína Henčová pristúpila k problematike environmentálnej krízy prostredníctvom sociálnej ekológie Murraya Bookchina. Autorom kapitoly o ekologických obvineniach a rehabilitácii kresťanstva je Dušan Špirko. Problém prirodzeného sveta a úcty k životu prostredníctvom eko-fenomenologickej reflexie vo svojej kapitole vypracováva Andrea Javorská. Posledná kapitola kolektívnej monografie je venovaná nitrianskej škole kritického environmentalizmu, ktorej autorom je Richard Štáhel.

Uvedená monografia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0460/15 *Filozofické fundamenty environmentálneho myslenia a jeho etické, politické, právne a spoločenské konzekvencie*. Okrem toho, že každá kapitola „prezentuje výsledok filozofického skúmania určitého prúdu v dejinách environmentálneho myslenia a prípadne jeho širších spoločenských dôsledkov“ (s. 5), ako sa dozvedáme už v úvode, základným syntetizujúcim problémom každej z kapitol je problém zodpovednosti, ktorý majú autori na zreteli na základe ich prístupu z hľadiska reflexie konkrétneho prúdu z dejín environmentálneho myslenia.

K. Henčová na základe sociálnej ekológie Murraya Bookchina zdôrazňuje, že „diverzita a spontánny vývoj sú sami osebe ciele, ktoré by sa mali rešpektovať“ (s. 18). Ide o tvrdenie, ktoré indikuje fakt, že ľudstvo ako jediné je schopné meniť prvotnú prirodzenosť nášho sveta a práve

preto rešpektovanie diverzity a spontánneho vývoja spočíva v zodpovednosti vôbec za vedomé uchopenie ich zmyslu nielen v rámci prírody, ale aj spoločnosti.

Autorka vo svojom príspevku priebežne ukazuje základné východisko Bookchinovho prístupu, ktoré sa zakladá na simultánnej závislosti sociálnych a ekologických problémov. Toto základné a kľúčové poznanie je prístupom k vnímaniu prírody a spoločnosti. Ukazuje sa však ako sporné, pretože z hľadiska vnímania spoločnosti je to narastajúca tendencia unifikácie, jednoty, zatiaľ čo v prípade prírody máme možnosť pozorovať neustálu diverzifikáciu. Autorka nadväzuje na problém diverzifikácie prostredníctvom Bookchinovho dialektického naturalizmu. „Relevantnejšou premisou dialektického rozumu je skôr kontinuum, než pohyb či vzájomná previazanosť javov. Práve z tejto premisy vychádza dialektický naturalizmus. Dialektický materializmus nedokázal vysvetliť, ako vzájomná previazanosť vedie k stupňujúcemu sa a rozrastajúcemu sa procesu – k sebauváraní pomocou samouskutočňovania potenciálu“ (s. 22). Diverzifikácia je skôr príznakom kontinua. Jeho súčasťou bol aj vznik ľudskej kultúry. Zdôrazňovaná simultánna závislosť sociálnych a ekologických problémov by nám mala preto ukázať ambíciu začleniť ľudskú kultúru do prírodného sveta s prísnu evidenciou sociálno – ekologickej vzájomnosti.

Druhá kapitola D. Špirku sa venuje hľadaniu koreňov environmentálnej krízy na základe ekologického obvinenia a rehabilitácie kresťanstva. Autor na začiatku svojho príspevku vychádza zo všeobecne prijímanej tézy, ktorá v rámci diskurzu kritiky náboženstva za súčasné ekologické problémy hovorí, že židovsko – kresťanská tradícia vytvorila koristnícky vzťah človeka k prírode, pretože mu bola zverená vláda nad stvoreným svetom. Vo svojom príspevku ukazuje tie dejinné príklady premeny vzťahu človeka k prírode a rozvoja vedy a techniky v zmysle západného pokroku, ktoré sú podľa L. Whita príznačné práve pre túto tézu. Autor jasne sumarizuje Whitove výsledky argumentom, že „riešenie hľadá v oblasti náboženstva, lebo aj príčiny krízového stavu sú náboženské“ (s. 38).

Po Whitovej radikálnej kritike židovsko-kresťanského náboženstva sa D. Špirko zaoberá otázkou novej interpretácie kresťanského odkazu, ktorá prijíma uvedenú kritiku, avšak iba do tej miery, že koristnícky vzťah človeka k prírode nie je zakotvený v Písme, ale v konaní ľudí. V rámci reinterpretácie kresťanského odkazu má byť úlohou človeka slúžiť životu tak, aby sa človek dokázal zodpovedať Bohu ako dobrý pastier. V tejto kapitole teda nachádzame znova prítomný moment zodpovednosti.

V súvislosti s úlohou človeka slúžiť životu napokon autor nadväzuje na rehabilitáciu kresťanskej tradície v prístupe H. Skolimowskeho. Píše:

„Princíp úcty k životu sa zhoduje s mnohými náboženskými etikami, založenými na posvätnosti života, čo dokazuje, že jestvuje základné spoločné jadro etických hodnôt, spoločné všetkým národom a väčšine náboženstiev“ (s. 47). Zdôraznená je hodnota posvätnosti života, ďalej zodpovednosti, striedmosti, rozmanitosti a ekologickej spravodlivosti.

Ďalšia kapitola A. Javorskej je venovaná problému prirodzeného sveta a úcty k životu v reflexii eko-fenomenológie. Kapitola je primárne venovaná prístupu Erazima Koháka, pričom autorka systematicky zdôrazňuje rozhodujúce myšlienkové väzby fenomenológie Edmunda Husserla a Jana Patočku, na ktoré Kohák nadväzuje v kontexte problému prirodzeného sveta a zodpovednosti. „Pri ekologickej kríze nejde len o znečistenie životného prostredia či o vyčerpanie surovinových zdrojov, ale o ohrozenie životaschopnosti ľudského pobývania v kontexte celého života“ (s. 51). Dôraz na kontext celého života sa prostredníctvom ekológie ukazuje ako existenčný problém v zmysle konečnosti ľudského bytia, pretože vzrastajúca naliehavosť situácie environmentálnej krízy paralelne o to viac konfrontuje človeka s jeho konečnosťou v rámci krízy ľudskej existencie, ktorá v Patočkovom prípade vyúsťuje z husserlovskej krízy európskej racionality. Husserlom ohlásená kríza vied má totiž pôvod v inštrumentálnom charaktere vedy, ktorá zmatematizovala celé prírodné univerzum v zmysle využiteľnosti.

Základným problémom sa stáva problém zodpovednosti za túto využiteľnosť, pretože človek zabudol na sebaobmedzenie. A. Javorská v tomto kontexte zdôrazňuje Kohákov argument: „Ide o to, že prijatím slobody sme sa my, ľudia, pripravili o prirodzené obmedzenia svojej činnosti bez toho, aby sme aj prijali zodpovednosť za sebaobmedzovanie...“ (s. 55). Autorka v texte významne poukazuje na to, že Kohákova eko-fenomenológia teda odmieta túžbu návratu k spolužitiu s prírodou, pretože nás vzdáľuje od zodpovednosti, ktorá spočíva v uchopení zmyslu našej prežívanej skutočnosti. Úlohou má byť rozhodnutie pre život v zodpovednosti, ktorý bude napriek svojej neistote aktívnym vedomým úsilím o udržateľnosť života vôbec.

Poslednú kapitolu venoval R. Šťáhel nitrianskej škole kritického environmentalizmu, v ktorej sa zaoberá environmentálnym antropocentrizmom J. Kučírka a environmentálnym pragmatizmom I. Dubníčku.

Kučírkov environmentálny antropocentrizmus vychádza z kritiky biocentrizmu, ktorý napriek tomu, že presadzuje rovnosť všetkého živého, priznáva človeku určitú špecifickú nadradenosť, avšak za environmentálnu krízu je zodpovedný človek ako jej pôvodca a nie ako živočíšny druh. Život človeka je podmienený v rovnakej miere ekosystémom ako

aj spoločnosťou a preto autor zdôrazňuje, že je „uvažovanie o environmentálnych problémoch a hrozbách neoddeliteľne spojené s uvažovaním o sociálnych problémoch a hrozbách, dokonca, že kľúč k zvládnutiu environmentálnej krízy leží v oblasti sociálnej“ (s. 76). Rozhodujúca nie je zmena v rámci hodnôt a názorov, ale predovšetkým zmena v ekonomicko – politickom prostredí. Sociálne rozdiely v ľudskej spoločnosti totiž prehĺbujú environmentálnu krízu v tom ohľade, že ľudstvo sa stáva na základe sociálnych nerovností v čoraz väčšej miere nejednotné vôbec v spôsobe čeliť takýmto globálnym problémom, ktoré sa týkajú každého ľudského individua bez časového rozdielu. Výsledkom týchto argumentov sa stáva environmentálna a sociálna podmienenosť, ktorá determinuje akúkoľvek ambíciu podniknúť zmysluplné riešenia pre súčasnú krízovú situáciu.

Autor ďalej približuje environmentálny pragmatizmus I. Dubničku, ktorý nadväzuje na Kučírkovu kritiku biocentrizmu. Biocentrická rovnosť je neudržateľná z hľadiska etiky, pretože zodpovednosť je výsadou človeka. Environmentálna kríza v kontexte Dubničkovho uvažovania sa ukazuje ako kríza kultúry. Industrializmus, monoteizmus atď. sú iba sprievodnými javmi kultúrnej krízy, ktorá spočíva v probléme pragmatizmu, pretože „prevládajúci etický postoj človeka k zvieracím druhom i prírode ako celku je pragmatizmus“ (s. 82). Autorove skúmanie Dubničkovho uvažovania vyúsťuje do výsledku, že človek zo strachu o svoj život pragmaticky vytvára nadprodukciiu, ktorá však na druhej strane vedie k zväčšovaniu sociálnej nerovnosti. Nadprodukciiu ako forma zachovania života je príčinou ďalšej produkcie v podobe získavania pôdy ako prírodného zdroja a základnej materiálnej jednotky pre produkciu vôbec. Boj o pôdu a zvyšovanie nadprodukciiu sa tak stáva základným aspektom vzniku a rozširovania sociálnej nerovnosti. Spôsoby prekonania environmentálnej krízy je potrebné hľadať v oblasti politických, ekonomických a kultúrnych noriem. R. Stáhel napokon v závere svojho uvažovania dôsledne poznamenáva, že „východiskom je pritom poznatok poukazujúci na existenčnú závislosť akéhokoľvek sociálneho, ekonomického a politického systému na environmentálnych podmienkach dostupných v konkrétnom regióne v konkrétnom historickom období“ (s. 99).

Kolektívna monografia uvedených autorov je publikáciou špecifických tém z dejín environmentálneho myslenia, ktoré napriek odlišným charakterom prístupu k jednotlivým tematickým zameraniam autorov spája hlavný motivačný rámec v zmysle hľadania skutočných fundamentálnych príčin naliehavej environmentálnej krízy. Táto publikácia má preto ambíciu vzbudiť záujem čitateľa nielen pre prehĺbenie otázok základov daného problému, ale taktiež ukázať, ako filozofia, aj v takej krízovej situácii ako

je tá dnešná, je stále životaschopná vytvárať priestor pre skutočné praktické riešenia, napriek tomu, že je podľa súčasných vedeckých tendencií na ústupe.

Peter Jančiar

Mgr. Peter Jančiar

Katedra filozofie

Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Hodžova 1

949 74 Nitra

pjanciar@ukf.sk

Carrie B. Dohe: *Jung's Wandering Archetype. Race and Religion in Analytical Psychology*

London, Routledge, 2016, p. 266.

American historian of religions, Carrie B. Dohe, a guest researcher in Department of Religious Studies at University of Marburg, Germany (2010-2015), investigates the use and application of contemporary discourse about the divine and the way it justifies social and political aims of certain environmentalist groups in Germany, Europe and USA. Dohe's *Jung's Wandering Archetype* describes in detail reception of Jung's phylogenetic, historically layered unconscious in social sciences, new (reconstructionist) religiosities and, by implication, in politics. New religiosities (Ásatrú, Odinism, both ethnic and racist Heathenism, Norse Paganism, Robert Bly's Mythopoetic Men's Movement or Wicca) not only refer to the old Germanic myths (*Poetic Edda* and *Prose Edda* as described in the chap. 2), but put unusual stress on "ancestry" and refer to Jung's phylogenetic unconscious as well. In other words Dohe links new forms of Western religiosity with Jung's discourse where the scientific and the religious are skillfully intertwined. According to the author post-war Western Heathenism ("loosely networked contemporary religious movement based on ancient Germanic religious traditions", Dohe, 210-211), in whose theology and politics "race" and "ancestry" play the central role, draws from Jung's unconscious and especially from his essay *Wotan* (1936). Referring to Jung, these movements construct a new, race-delimited religion.

There were attempts to place Jung within German holistic *völkisch* thinking (Richard Noll, Petteri Pietikäinen): "As Ann Harrington and